

A VALLÁSI REALITÁS KÉRDÉSE: KOMMENTÁR A POLÁNYI TANULMÁNYOKHOZ

Kivonat. Polányi vallási nézeteinek két aspektusáról lesz szó. Először azokat a módokat tekintjük át, melyek a ténszerűség objektív percepciója mögötti realitással függenek össze, beleértve az eltolódást az Én-Az-tól az Én-Te felé, és a szimbolizált realitásnak való megadás énatadó módját. Másodsor, a képzelet aktív felhasználása a percepcióban tartalmaz egy bizonyos utalást arra, hogy a kép valóságos dolog, mely túllép a személyen. Úgy gondolom, Polányi szerint mind a vallási rítusok, mind a művészet hatása olyan realitásokra mutat, melyeket ismét csak új módon ismerhetünk meg. Ezután arról lesz szó, miért olyan szűkszavú Polányi saját vallásosságával kapcsolatban, és végül személyes vallásának néhány ismert tényét soroljuk fel.

Az előző tanulmányok figyelmünket a tudományos, művészi és vallási élmény igazságának néhány alapkérdésére irányítják. Megmutatják azokat a súlyos nehézségeket is, melyek Polányi ezekkel kapcsolatos nézeteinek értelmezésekor merülnek fel, és felvetnek olyan problémákat, melyek Polányi saját nézeteinek világos kifejezésének sikertelenségeivel, illetve következetlenségeivel kapcsolatosak.

A fő kérdés Polányi vallásra vonatkozó nézeteivel kapcsolatban az, vajon a vallási tapasztalatnak és rítusnak van-e ontológiai referenciája. A kérdést alaposan taglalták a tanulmányokban, én csak két pontot próbálok megvizsgálni a vitával kapcsolatban.

Először is, a realitáshoz más módon is lehet kapcsolódni, mint a ténszerűség objektív percepciója révén, mely magában foglalja a megismerő és a megismerendő lényegi elválasztását. A *Személyes tudásban* Polányi úgy írja le az Én-Az-tól az Én-Te kapcsolat felé való eltolódást, mintha a fizika élettelen tárgyainak vizsgálatától felfelé haladnánk a komplexitási hierarchián az állatokig és az emberig. [1] Így a megfigyeléstől a találkozás felé haladunk, amely megkülönböztetés Martin Buber szerint tökéletes. [2] Egy másik mód a szimbólumokkal és műalkotásokkal kapcsolatban az önátadás, amit Polányi úgy ír le, hogy a személy megadja magát a szimbolizált realitásnak. [3] Azonban a megadás minden hitre vonatkozik. Az Ateizmus formái c. nem publikált írásában, melyet 1948-ban A Moot-kör számára készített, Polányi azt mondja: "az én hiteim megadások, melyeket a további, általam indokolhatatlannak tartott késedelmek elkerülése érdekében fogadok el... Nem remélhetem, hogy ezek a realitás több, mint egy aspektusáról tudósítsanak és teljesen felkészülök arra, hogy ez határozottan ellentmondónak tűnjön más aspektusokról szóló igaz beszámolóknak." [4] Ezután is így utal a vallásos hitekre.

A megadás és találkozás mint a realitáshoz való kapcsolódás formái bizonyos állításokban öltenek testet, amelyek szerint Istent a hozzá való imádkozás és Isten szeretete útján ismerjük meg, nem megfigyelés útján. [5] Polányi, említett esszéjében, azt mondja, "Csakugyan gyakran tűnődöm, vajon a találkozás doktrínájának következetes alkalmazása nem fokozza-e le az Istenre történő nem ima formáját öltő

utalásokat a nyers állítások másodlagos státusára." [6]

Mindazon módozatokat, amelyeken keresztül egy személy a realitáshoz kapcsolódik, Polányi besorolja a fokális, külső entitások felé mutató járulékos dolgokban való bennelakozás fogalma alá. [7] A bennelakozást tartalmazó ontológia szerint a személy és a világ közötti határ úgy tolódik el, hogy a személy elfogadja a külső realitás elemeit vagy inkább elmerül bennük. A "külső" szó valójában homályossá válik, de a külsőség megmarad, mert ez a létrejött elkötelezettség univerzális mércéje.

A "verifikáció" és a "validáció" fogalmakról folyó vita foglalkozik a realitáshoz fűződő viszonyban mutatkozó különbségekkel, és ennek úgy kell folytatódnia, hogy figyelembe veszi a *Személyes tudás* perdöntő mondatát: "De az érvényesítés is és az igazolás is mindenütt egy elkötelezettség elismerése: mind a kettő valami valóságos, és a beszélőhöz képest külső dolog fennállását állítja." [8]

Második mondandóm, hogy a képzelet aktív és kreatív felhasználása a percepcióban vagy műalkotásokban olyan képre törekszik, amelyhez a személy úgy köteleződik el, mint valami külső dologhoz, a transzcendens realitás képéhez. [9] Ez kombinációja a szubjektív vágnak és a képzelet használatának, valamint az univerzális szándéknak és egy olyan észlelt realitáshoz való elkötelezettségnek, amely Polányi számára a megismerés személyes elemét jelenti. Ez semmi problémát nem jelent az úgynevezett "természetes" integrációkkal kapcsolatban; a róluk tett állítások csak a külső tartalomra vonatkoznak és elnyomják az egyén szubjektivitását. A probléma a "transznaturális" integrációval kapcsolatban merül fel, amikor a művészi vagy más szubjektíven létrehozott alkotás egyesül az ábrázolandó realitás összegyeztethetetlen víziójával. [10] A fontos kérdések a következők: egy fikatív jelenet egy műalkotásban vajon igazi univerzális személyes jelentésre mutat-e rá, amelyet bizonyos értelemben inkább felfedeztünk, mint feltaláltunk és amellyel újra előre nem látható módon találkozhatunk. Vajon a transznaturális integráció egy vallási rítusban ugyanígy a transzcendens, isteni realitásra utal? Azt hiszem, Polányi mindkét kérdésre igent akar válaszolni. Az, hogy meg akarta-e különböztetni azokat a realitásokat, melyekre a műalkotásokban mutatnak azoktól, amelyekre a vallásos imádkozásokban mutatnak, nem derül ki számomra. Azt világosan állítja, hogy csak ha belépünk a vallási liturgiában vagy az imában tapasztalható összegyeztethetlenségek uniójába, akkor lehetünk képesek belépni az isteni realitás tudatosságába, és különösen azt állítja világosan, hogy az integrált összegyeztethetlenségek magukban foglalják a személyt, aki átadja magát az imában vagy más találkozásokban. [11] Az, hogy az isteni realitást "természetfölöttinek" kell-e neveznünk vagy nem, attól a jelentéstől függ, melyet a "természeti" szóhoz fűzünk, és úgy látom, nem függ össze az emberi alkotások "transznaturális" jellegével.

Akármit is gondolt Polányi az isteni realitással kapcsolatban, sokszor visszarettent attól, hogy közvetlen utalást tegyen rá, ám a hierarchikus ontológiáját és a hallgatólagos megismerésen alapuló episztemológiáját felhasználta, hogy nyilvánvalóvá tegye, képesek vagyunk ilyen realitás észlelésére. Tartózkodását három ok is indokolhatja. Szóba jöhet az artikuláció sikertelensége, például annak megmagyarázása, hogy "az érzelmileg erőteljes jelentés" formulája magában foglalja vagy implikálja-e az érzelmi átadást az érzett realitásnak, [12] vagy hogy a "nem hiszek szó szerint Isten egyetlen imájában sem" kitétel nem zárja-e ki, hogy az ima szimbolizálja az isteni transzcendenciát. [13] A

második ok lehet az, hogy az írás csak Polányi tartózkodását tükrözi attól, hogy barátainak és ismerőseinek kifejtse saját vallási elkötelezettségét. Sokan számoltak be arról, hogy jóllehet hosszú beszélgetést folytattak vele vallási kérdésekről, soha nem fedte fel, ő maga hogy is áll ezekkel az ügyekkel.[14] A harmadik lehetséges ok az, hogy Polányi nézetei megváltoztak attól kezdve, hogy az 1940-es évek végétől, amikor rendszeresen megjelent az anglikán istentiszteleteken a "Jelentés"-ről szóló előadásáig és a *Meaning* könyv megjelenéséig. Amíg be nem fejezem Polányi-életrajzomat, nem tudom még sejtetni sem, melyik lehet igaz a három ok közül. Csak azt mondhatom, számos bizonyíték igazolja, hogy hitt az isteni realitásban.

Bizonyos tények azonban rendelkezésre állnak. Polányi mindkét szülője zsidó származású volt, de saját beszámolója szerint sem a zsidó vallás, sem a zsidó nacionalizmus soha nem vonzotta.[15] Ezek nyilvánvalóan szinte semmi szerepet nem játszottak a háború előtti Budapest liberális, humanista kulturájában, amelyben Polányi felnőtt. Elmondta, hogy vallási érdeklődése azután ébredt fel, hogy 1913-ban elolvasta a *Karamazov testvéreket*. Azt írta Karl Mannheimnek 1944-ben, "Bizonyos ideig, kivált 1915-től 1920-ig, tökéletesen áttért keresztény voltam Tolsztoj hitvallását követve." [16] 1916 júniusában, amikor arra törekedett, hogy kémiai kutatást végezhesen Karlsruheban, azt írta Kasimir Fajansnak a lehetséges kutató asszisztensi alkalmaztatásáról, hogy nagy örömmel csatlakozna bármely javasolt keresztény valláshoz.[17] Több héttel azelőtt, hogy találkozott volna későbbi menyasszonyával, a katolikus Kemény Magdával, 1919. október 18-án, Polányi katolikus hitre keresztelkedett. Kemény Magda később elmondta, nem tudja, meddig maradt Polányi katolikus, mert későbbi kapcsolata a kereszténységhez nyilvánvalóan a protestáns irányt követte.[18] Vonzalma az angol szabadság koncepciója iránt, amely koncepció hallgatólagosan a protestáns vallási világnézetet alapul, elvezette Polányit e világnézet nagyfokú csodálatához. Azonban, mint 1969-ben egy érdeklődőnek írta, soha nem vált valamely egyház áldozójává.[19]

Vallásos hitének legerősebb eleme az a meggyőződése volt, mely gyermekkorában alakult ki és amelyet a *Személyes tudásban* kifejtett, hogy a megváltás páli sémája leírja helyzetünket, amikor intellektuális és morális eredményt próbálunk elérni: olyan teljesítményszintre törekszünk, amelyről tudjuk, hogy felette áll gyenge és törékeny természetünknek, de reménykedünk a fölöttünk álló hatalom segítségével.[20] Nyilvánvalóan tapasztalta és hitt a kegyelem e transzcendens erőiben a tudás, a művészet és a morális reform sikereivel kapcsolatban. Azt is mondta azonban, hogy csak ritkán tudott hinni Krisztus isteni mivoltában.[21]

Kedvességével és kedélyességével együtt Polányi Mihály valójában titkolódzó személyiség volt, amint egy 1913-1916-ból való barátja már megfigyelte.[22] Kiváltképp nem volt olyan személyiség, aki meggyőződését megosztja egy vallási közösséggel vagy részt vesz vallási korporációk életében. Meg vagyok győződve arról, hogy a keresztény vallást főként úgy tekintette, mint amely magában foglalja a találkozást és önátadást egy korábban létezett realitásnak, és hogy biztosan volt valamilyen képzelet erről a realitásról, mégha ez kimondhatatlan is.

(Fordította: Palló Gábor)

JEGYZETEK

1. Polányi Mihály, *Személyes tudás* (Budapest: Atlantisz 1994)
2. Martin Buber, *I and Thou*, ford. Walter Kaufman (New York: Charles Scribner's Sons, 1970).
3. Michael Polanyi and Harry Prosch, *Meaning* (Chicago: University of Chicago Press, 1975), pp. 74-75.
4. Michael Polányi, "Forms of Atheism", Notes for December Meeting, 1948 október 8. Collected Papers of Michael Polányi, Joseph Regenstein Library, Department of Special Collections, University of Chicago, Chicago, Ill. A Moot teológusok, filozófusok és pedagógusok csoportja volt, melyet J. H. Oldham hívott össze 1939-ben, azzal a céllal, hogy keresztény szempontú megbeszéléseket folytassanak civilizációnk alapelveiről. A csoport legjelentősebb tagjai között volt T. S. Eliot és Karl Mannheim. Polányi többször részt vett az évente háromszor rendezett üléseiken 1944 és 1948 között.
5. Polányi, *Személyes tudás*, Polányi és Prosch
6. Polányi, "Forms of Atheism," Sec. 2.4
7. Polányi, *Személyes tudás*
8. Uo. 343 .o.
9. Polányi és Prosch, 57-60. o.
10. Uo. 125. o.
11. Prosch, 156. o.
12. Michael Polányi, a Chicagói Egyetemen tartott társadalomelméleti kurzus 443, 1969, sokszorosított anyaga, Supplement #4, "Acceptance of Religion", 13. o. (Az anyagot Polányi adta William T. Scottnak 1970-ben.)
13. Uo. 12. o.
14. Kathleen Bliss, Hugh O'Neill és Richard Gelwick személyes közlése

15. Michael Polanyi, "On the Position of Jews" (a Jewish Medical Society ülésén tartott előadás, Liverpool, 1936 január 21.) Regenstein Library, lásd 4. lábjegyzet 13. o.

16. Polányi Karl Mannheimnek, 1944 április 19. Regenstein Library

17. Polányi Kasimir Fajansnak, 1916 június 5. Bentley Historical Library, University of Michigan, Ann Arbor, Mich.

18. Köszönettel tartozom Polányi Magdának megjegyzéseiért és amiért megmutatta a keresztlevelet. Hugh O'Neilltől tudom, hogy Polányi kapcsolata a protestantizmussal 1934 nyara után kezdődhetett.

19. Polányi Gilbert Doannak, 1968 június 3. Regenstein Library: "Amikor a *Science, Faith and Society*-t írtam, bizonyos ideje már minden vasárnap elmentem a templomba, de sohasem áldoztam." Az, hogy csak protestáns templomba járt vagy katolikusba is, nem derül ki.

20. Polányi, *Személyes tudás*, Michael Polányi, "Faith and Reason," *Journal of Religion* 41 (October 1961): 246-47.

21. Polányi Doannak.

22. Jeanne Chambaud William T. Scottnak, 1979. február 6.

Polanyiana 6. évfolyam, 1. szám, 1997, 82-86. o.

<http://www.kfki.hu/chemonet/polanyi/>

<http://www.ch.bme.hu/chemonet/polanyi/>

[Vissza a tartalomjegyzékhez](#)